

**Farkas Tamás szerk.,
Régi magyar családnevek névvégmutató szótára
XIV–XVII. század**

ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
– Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009. 191 l.

A magyar névtörténeti kutatások eredményeképpen mind a helynevek, mind a személynevek körében készültek névvégmutatók, közülük mindeddig hiányzott a családnév-

anyag hasonló típusú feldolgozása. Ezt ismerte fel FARKAS TAMÁS, aki munkatársaival arra vállalkozott, hogy KÁZMÉR MIKLÓS 1993-ban megjelent művének, a „Régi magyar családnevek szótárá”-nak címszóanyaga alapján készít egy a tergo névmutatót.

Ha csak ennyiről lenne szó, akkor is fontos és hasznos munka megjelenéséről adhatnánk számot, igaz, a címe inkább az lehetne, hogy „Névvégmutató a Régi magyar családnevek szótárához”. A végeredmény azonban ennél jóval több, nem csupán mutatókötet jött létre a CsnSz.-ban címszóként feltüntetett családnévadatok a tergo rendszerű sajátos feldolgozásával, hanem a motivációs tipológia – a lehetőségekhez képest átfogó és következetes – alkalmazása révén a rendelkezésre álló névanyag kutathatósága még könnyebb, még sokoldalúbb lett.

A tanulmány jellegű „Bevezető”-ben (7–13) a szerkesztők – a szerkesztő munkatársa F. LÁNCZ ÉVA – az eddig megjelent a tergo szótárakról és mutatókról közölt értékelő áttekintés után a családnévvég-mutató szótár anyagáról, felépítéséről, a hasznosítás lehetőségeiről adnak szakszerű, minden lényeges kérdést érintő tájékoztatást. Külön kitérnek a szótár bevezetőjében a családnevek motivációjának kérdéskörére. Ennek keretében először a rendszerezés szempontjait ismertetik, majd bemutatják azt a 8 fő kategóriát megkülönböztető motivációs tipológiát, amelynek alkalmazásával sorolják típusokba a kötetben szereplő, a CsnSz.-ben önálló címszóként megadott családneveket. A rendszerezés szemléleti alapjaként N. FODOR JÁNOSnak a Magyar Nyelvben megjelentetett, „A magyar családnevek új szempontú rendszerezési lehetőségeiről” című tanulmányát jelölik meg (2008: 286–305).

Az alkalmazott rendszerezés során az első két típusba kerültek a helyiel, illetőleg a személyekkel (családi, rokonsági, nemzeti stb.), való kapcsolatra utaló, a harmadik típusba pedig a különböző népekhez (nemzetiségekhez, népcsoportokhoz) kötődő családnevek csoportjai. A negyedik típusba sorolódtak a társadalmi szerepre, illetve helyzetre (foglalkozásra, tisztségre, rangra) utaló családnevek, az ötödikbe az egyéni (külső, belső) tulajdonságra, viselkedésre, a hatodikba pedig a valamilyen eseményre, cselekvésre utalók. Külön-külön típusba kerültek az ismeretlen motivációjú, valamint az ún. kétrészes családnevek. A fő kategóriákat arab számmal jelölik, az ezeken belüli alcsoportokat pedig latin kisbetűkkel, így alakul ki egy-egy név motivációs kódja (pl. *Zsigmondi 2a*, *Csintalan 5b*).

Nyilvánvaló, hogy vannak olyan nevek, amelyek két, esetleg több kategóriába is tartozhatnak (pl. *Boglár 1, 5a*; *Kisbíró 2c, 4a, 8*; *Balog 2a, 2d, 5a, 5b*), de a szótári részt bön-gészve alig találunk ilyeneket. A szótári anyag elemzése során kapott számadatokból kiderül, hogy a névanyag túlnyomó részében a családnevek egyetlen motiváció alapján sorolhatók be a 8 típus valamelyikébe, a többszörös motivációt mutató nevek aránya a 3 százalékot sem éri el, például a legtöbb, vagyis 4 motiváció mindössze 5 név esetében szerepel. A motivációs kategóriáknak a névanyagon belüli arányait egy táblázat is szemlélteti. Ezt elemezve kiderül, hogy a pontosan 10466 családnév majdnem 50 százaléka lakó- vagy származási helyiel, településnévvel való kapcsolatot fejez ki. A családnevek közel 22 százaléka a személyekkel való, származási kapcsolatokra, további 15 százalékuk társadalmi szerepre (főként foglalkozásra, tisztségre) utal. Csupán 9 százalék az egyéni tulajdonságokat jelölő családnevek aránya. Az egyes típusokba tartozó nevek teljes listáját megtalálhatjuk a szótár végén „A névanyag motivációk szerinti jegyzéke” című függelékben (171–91).

A CsnSz.-ban – az utalókkal együtt – több mint 14 ezer szócikk található, amelyek mindegyike szerepel a névvégmutató szótárban. A munka elvégzéséhez igen széles körű forrásanyag állt a szerkesztők rendelkezésére, akik külön hangsúlyozták, hogy a családnév-

anyag feldolgozása során a viszonylagos teljesség mellett a lehetőség szerinti reprezentativitásra is törekedtek. Az eredeti adatokon csak a legszükségesebb esetekben (nyilvánvaló elírások, kimaradt évszám) változtattak.

Fontos megjegyezni, hogy mind a rendszerezést, mind a kódolást a névvégmutató szerkesztőinek kellett megalkotniuk, a CsnSz.-nak sem a bevezetőjéből, sem a névcikkekben leírt motivációiból nem lehetett rekonstruálni vagy kikövetkeztetni semmiféle rendszert. A névvégmutatóban bemutatott egységes tipológiát úgy kellett kialakítani, hogy a KÁZMÉR MIKLÓS által megadott névadási indítékok beleilleszthetők legyenek.

A tényleges szótári részben (Névvégmutató szótár 19–169) a tergo ábécérendben következnek a családnevek. A szótári gyakorlatnak megfelelően a sor élén az *A*, *Á* megjelölés áll, de akárhogy is nézzük, *á* végű családnevet nem találunk. Ugyanez a helyzet az *I*, *Í* szakaszában, itt sincsenek *í* végűek. Az *O*, *Ó* esetében fordított a helyzet, ott rövid *o* végű nevek nem fordulnak elő. A magyar nyelv hangtani jellemzőinek ismeretében az, hogy ezek a betűk nem mutathatók ki a névvégeken, természetesnek tűnik. A megoldás azért lehet mégis zavaró, mert a címként álló betűk alapján akár alakváltozatként is feltételezhetjük a hiányzó végződéseket, különösen azért, mert *Ö* nem szerepel az *Ő* mellett a megfelelő helyen, és *ö* végű családnev nem is adatolható. Viszont az *E*, *É*, valamint az *U*, *Ú* és *Ü*, *Ű* betűpár mindkét tagjának feltüntetése jogos, mert a névanyagban – ugyan az egyes betűk terheltségét illetően nagyon különböző arányban, de – mind *e*-re, *é*-re, mind rövid *u*-ra, *ü*-re, mind pedig hosszú *ú*-ra, *ű*-re végződnek családnevek.

Egyébként az egyes betűk alá végződésük szerint sorolt adatok érdekes, de nem meglepő megoszlást mutatnak, ami pontos számítások nélkül, csak a szótárt lapozgatva is szembevetünk. A nevek mintegy fele *i*-re végződik, általában a magánhangzós végűek (elsősorban *a*, *e*, *ó*) száma látszik jelentősnek, a mássalhangzók közül csupán az *s* végűek veszik fel velük a versenyt.

A felsorolt nevek mindegyike mellett – amennyiben a CsnSz.-ban önálló címszó volt – a megfelelő kód, esetleg kódok szerepelnek, majd ezt követően egy zárójeles évszám. Az évszámok is természetesen a CsnSz.-ból kerültek át, esetenként egyszerűsítve, tehát ezek csak tájékoztató jellegűek, a pontos adatok a forrásszótárban találhatóak.

Az eredetileg utalóként felvett címszók mellett csupán az a családnev szerepel dőlt betűvel, amelyiknek a szócikkében megtalálható. Az utaló címszók felvételének szükségessége a névvégmutatóba megkérdőjelezhető, de tekintettel a sokszor nehezen megfeythető alaki és egyéb összefüggésekre, megkönnyítheti a szótárhasználó dolgát, illetőleg a névvégmutató önálló, a CsnSz.-tól független használatát feltételezi.

A szerkesztői bevezető végén is részletesen esik szó a „Régi magyar családnevek névvégmutató szótára”-nak felhasználási lehetőségeiről, valamint a további kutatási irányokról, és arról is, hogy leginkább a feldolgozott művel, a tudománytörténeti jelentőségű CsnSz.-ral együtt érdemes forgatni. Ahhoz nem fér kétség, hogy a névtan számos területén bizonyulhat alapvető segédeszköznek. Az is egyértelmű, és erre több ponton is találunk utalást, hogy a motivációs tipológia az itt közöltekből kiindulva tovább finomítható és pontosítható akár ezen, akár még nagyobb adatbázison alkalmazva. Érdemes továbbá megvizsgálni az összefüggéseket a mai családnevanyaggal, erre lehetőséget adhat HAJDÚ MIHÁLY 2010-ben megjelent munkája, a „Családnevek enciklopédiája” is. Minden bizonnyal érdekes eredmények várhatók névalaktani téren is, hiszen a névvégződés és a motivációs kódok együttes elemzése új megvilágításba helyezheti a névképzőket.

Alaposan átgondolt, gondosan szerkesztett, minden névtörténész számára nagyon hasznos és nélkülözhetetlen szótárt üdvözölhetünk a hiánypótló munkák sorában. A bármely nyelven követhető kódrendszernek és az angolul is közölt bevezetésnek köszönhetően nemcsak a magyar nyelvészek, hanem a magyarul nem tudók számára is értékes adattárnak bizonyulhat.

T. SOMOGYI MAGDA